

הצופה המורדם: התפרצות נגיף הקורונה ואחריות המודיעין להתרעה

אופק רימר*

"משברים", [כותב](#) רוברט ג'רוויס, "כמעט בהגדרתם כרוכים בכישלון מודיעיני". כאשר משבר פורץ בהפתעה, כפי שקורה בדרך כלל, הנטייה - לפחות בעולם המערבי - היא לשאול היכן היה המודיעין.

בארה"ב, המהווה דוגמה בולטת לטיפול מאוחר ולקוי בהתפרצות נגיף הקורונה החדש, דווקא המודיעין אינו נושא באשמה, לפי שעה. כך למשל, נורמן רולה, בכיר לשעבר במשרד ראש המודיעין הלאומי, [קבע](#) כי קהילת המודיעין האמריקאית "מילאה את תפקידה". רולה הסתמך על הערכת המודיעין השנתית שהוצגה על ידי ראש המודיעין הלאומי האמריקאי (DNI), דן קואטס, בראשית 2019, בה נכתב כי "ארה"ב והעולם יישארו חשופים לשפעת הפנדמית הבאה או להתפרצות רחבה של מחלה מדבקת אשר יכולות להוביל למספר רב של מתים ונפגעים, לפגיעה חמורה בכלכלה העולמית, ללחץ על המשאבים הבין-לאומיים ולקריאות גוברות לסיוע אמריקאי".

פרופסור מארק לוונטל, חוקר מודיעין מאוניברסיטת ג'ונס הופקינס ולשעבר עוזר ראש ה-CIA למחקר, חידד עם זאת בשיחה שארגן המרכז למורשת המודיעין (מל"מ) בתחילת אפריל, שהבעיה עם ההערכה הזו היא שהיא איננה מיידית, ושישנו קושי לגרום למקבל ההחלטות להתייחס לאיום מסוג זה כאשר לנגד עיניו עוד שורה ארוכה של איומים מידיים. ואולם, על פי [דיווחים](#) בתקשורת האמריקאית, המודיעין סיפק גם התרעות קונקרטיות על התפרצות המחלה בסין במהלך ינואר ופברואר, ויתכן שאף [הקדים](#) לזהות אותה עוד בנובמבר 2019, אך הנשיא טראמפ לא שעה לאזהרות המודיעין והמשיך לשדר אופטימיות, תוך שהוא מגמד את משמעויות ההתפרצות.

* הכותב הוא תלמיד מחקר במחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית, במסגרת התכנית ללימודי מחקר של המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס. עבודת הדוקטורט שלו עוסקת בחשיפה פומבית של מידע מודיעיני למטרות אסטרטגיות.

באופן מפתיע (או לא), בישראל כלל לא התקיים דיון בשאלת אחריות המודיעין. זאת על אף שהיו מי שהגדירו את משבר הקורונה כ"יום הכיפורים" של [מערכת הבריאות](#) ושל [הכלכלה](#) הישראלית. כך, בעוד שבארה"ב "המערכת הבהבה באדום", כפי שקבעו [פרשנים](#) [וחוקרי מודיעין](#), בהדהים את אמירתו המפורסמת של ראש ה-CIA לשעבר, ג'ורג' טאנט, בפני ועדת החקירה של אירועי ה-11 בספטמבר 2001, [בישראל](#) נתפסה התפרצות נגיף הקורונה כ"ברבור שחור" - תופעה נדירה בעלת השפעות מרחיקות לכת, אשר קשה מאד לחזות מראש. אולם, לא זאת בלבד שנסיים טאלב, הכלכלן מאוניברסיטת ניו יורק שניסח את רעיון "הברבור השחור" על רקע המשבר הכלכלי בשנת 2008, יצא בעצמו נגד הגדרת מגיפת הקורונה ככזו; אלא שכל העדויות מהמקרה האמריקאי המובאות לעיל, כמו גם התגובה המהירה של חלק ממדינות מזרח אסיה שהתמודדו עם נגיף ה-SARS בתחילת שנות ה-2000, מוכיחות שניתן היה לחזות את המשבר ולהיערך אליו.

על כן, נכון יותר לומר שהתפרצות נגיף הקורונה הייתה נקודת עיוורון עבור ישראל בכלל, וקהילת המודיעין בפרט. אחת הראיות לכך היא [דו"ח מבקר המדינה](#) בנושא טיפול מערכת הבריאות במחלות מתפרצות ומתחדשות, אשר פורסם במרץ האחרון. מבקר המדינה, כשלעצמו גוף הביקורת החיצוני למערכת שבאחריותו להצביע על נקודות העיוורון והליקויים שלה, משתמש בהערכת הסיכונים של הבנק העולמי כהנחת העבודה של הדו"ח, במקום במסמך ישראלי רשמי.

המשמעות היא שבישראל - בשונה ממדינות אחרות בעולם - כלל לא היה דיון בשאלת האחריות של קהילת המודיעין להפתעת מגיפת הקורונה והשלכותיה רחבות ההיקף, לרבות הכלכליות; וזאת, משום שאימים ביולוגיים על בריאות הציבור וביטחון המדינה הנם מחוץ לתחום האחריות של קהילת המודיעין. יתרה מזאת, ניתן לומר כי אימים שאינם צבאיים - למשל כלכליים, טכנולוגיים, אנרגטיים, סביבתיים, וכן בריאותיים - נמצאים בכלל מחוץ לתחום [הגדרת](#) הביטחון הלאומי של ישראל.

ככל שהגדרה זו תשתנה בעקבות המשבר הנוכחי, כך צפויים להשתנות גם פניה של קהילת המודיעין הישראלית. אם בעקבות כישלון ההתרעה ערב מלחמת יום הכיפורים, [המליצה](#) ועדת אגרנט על צעדים שכוונו להגברת הפלורליזם של ההערכות המודיעיניות, יתכן

שבעקבות משבר הקורונה הגיעה העת לפלורליזם של הנושאים המודיעיניים. על ישראל לאמץ הגדרה רחבה יותר של ביטחון לאומי, ובהתאם להקים מסגרות שיעסקו במלאכה מודיעינית במגוון נושאים, בכפוף למשרדי הממשלה הרלוונטיים.

קונקרטיית בתחום הבריאות, צעד מתבקש יהיה להקים גוף שבאחריותו לנטר איומים על בריאות הציבור ולייצר תמונת מודיעין למאבק בהם. ברור מעל לכל ספק, שמשרד הבריאות - המנהל האופרטיבי והמנחה המקצועי של המאבק בקורונה - נכנס ל"מלחמה" ללא מודיעין, לא התרעתי ולא מלווה (ראו סוגיית הבדיקות [ועיבוד הנתונים](#)). לשם השוואה, בארה"ב קיימים שני גופי מודיעין אשר זה ייעודם: המרכז הלאומי למודיעין רפואי (NCMI) בסוכנות הביון של משרד ההגנה (DIA) ושירות הביון האפידמיולוגי (EIS) במרכז לבקרה ומניעת מחלות (CDC), הכפוף למחלקת הבריאות.

לבסוף, הצעד האחרון לא דורש הפניית משאבים, אלא יותר שימת לב, או "מיקוד הצי"ח (ציון ידיעות חשובות)", כפי שנהוג לכנות זאת בעגה המודיעינית. התפרצות הקורונה במעמקי סין לימדה אותנו שידיעה מוקדמת על התפרצות של מחלה חדשה יכולה לחסוך זמן יקר וחיים רבים, אך השגתה כרוכה לעתים בהתגברות על מאמצי הסתרה של משטרים אוטוריטריים. אם רק תהיה מוכוונת ורגישה לסוגיה, קהילת המודיעין הישראלית, המתמחה בחדירה למשטרים לא-שקופים ובפיצוח סודותיהם, יכולה לתרום באיסוף וניתוח מידע מהימן על התפרצות והתפשטות מחלות, ובמתן התרעה מוקדמת שתיתרגם ליתרון על פני המחלה.

התפרצות נגיף הקורונה החדש והתפשטותו הגלובלית המהירה הפתיעה את העולם כולו, ובתוך כך גם את מדינת ישראל. הניסיון ההיסטורי מראה כי משברים בקנה מידה רחב מחוללים תהליכי למידה והשתנות. חיבור זה הצביע על שאלת תפקידה ואחריותה של קהילת המודיעין הישראלית בזיהוי התפתחות איומים בריאותיים. במבט קדימה, סביר - ואף רצוי - כי מגיפת הקורונה תטביע את חותמה גם על קהילת המודיעין, לרבות על הגדרת ייעודה, התארגנותה ודפוסי עבודתה.